

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ на тема „Отношението между епистемология и етика в литературната теория след Франкфуртската школа“ от Георги Илиев

Автор на становището: доц. д-р Тодор Христов
СУ „Св. Климент Охридски“

1. Общо описание на представения труд

Дисертационният труд на Георги Илиев на тема „Отношението между епистемология и етика в литературната теория след Франкфуртската школа“ се състои от увод, седем глави, заключение и библиография от 128 заглавия на български и английски език, с общ обем 240 с. Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертационния труд. Посочените в него приноси са действителни.

2. Оценка на съдържанието на представения труд, коментари и въпроси

Дисертационният труд проследява една от линиите на проблематизиране на отношението между епистемология и етика в съвременната критическа теория.

Георги Илиев открива началната и точка в критиката на епистемологията в работите на Макс Хоркхаймер и Теодор Адорно от първата половина на XX в. За целите на това становище тя може да бъде сведена до следното: немската класическа философия е опитвала да обоснове етиката върху епистемологията; но епистемологическите понятия могат да бъдат инструментализирани, да бъдат превърнати в инструменти на господство, пораждащо или поддържащо несправедлив социален ред; поради това опитите да бъдат изградени като фундамент на една философска етика не постигат нищо повече от това да предрешат господството като етика.

Но в тази критика на епистемологията се крие етически проблем: критиката на господството не може да се основава върху епистемологически понятия, защото те неизбежно ще се превърнат в инструменти на господството, на което се противопоставя; в такъв случай възможна ли е критика, която не претендира, че казва истината; възможно ли е ли да претендираме, че казваме истината, без да се опираме на епистемологически понятия?

В късните си работи Теодор Адорно опитва да реши този проблем като изгради една фрагментарна етика без морални понятия (с. 138), чиито основни елементи са преработването на наследените от немската класическа философия понятия за субект и обект в инструменти на критическата теория (с. 141), диалектичното преобръщане на мисленето чрез понятия в мислене на неидентичността на понятията (с. 96, 123) и изграждането на една фрагментарна нормативност, която да отчита едновременно обективното и случайното в историческите процеси (с. 106, 113).

Но проектът на Адорно за фрагментарна етика на свой ред поражда проблем: сега моралната философия изглежда възможна единствено като радикална критика на моралната философия (с. 139), тя се основава не върху принципи, а единствено върху съпротива (с. 9). Проблемът е допълнително усложнен от това, че за Адорно моралният субект след Холокоста може да бъде мислен единствено откъм неговата нищета, откъм крехкостта на свободата му, откъм опасността свободният му избор да бъде превърнат в инструмент на едно радикално зло (с. 164-166).

В крайна сметка критическата теория е наследила от Адорно една негативно обоснована етика, която може да бъде мислена единствено по модела на революцията, като критическа революция. Опити за позитивното и обосноваване могат да бъдат открити у Юрген Хабермас и Джудит Бътлър. Хабермас опитва да изгради своята морална теория върху фундамента на комуникативната рационалност, мислена като необходимо условие за възможност на всяко публично разсъждение, Бътлър – върху тялото като необходимо условие на всяко политическо действие. Един от приносите на дисертационния труд според мен се състои в това, че той подлага на критика тези опити за позитивно обосноваване на моралната теория. Георги Илиев показва, че дискурсивната етика на Хабермас предварително изключва парачовешки, например генно модифицираните субекти и в резултат на това се излага на риска да бъде инструментализирана от форми на господство, които Хабермас не предвижда, но които съвременните технологии изглежда правят все по-актуални (с. 225). Политическата етика на Бътлър е подложена на критически анализ, който разпознава в основите и нерелевантна миметична теория, предполагаща, че тялото служи за основа на етичката съпротива, само доколкото задейства една игра на двойно отражение между политическо искане и политическо действие (с. 168-169). Впрочем тук си струва да се отбележи, че самото представяне на комуникативната рационалност у Хабермас и тялото у Бътлър като квазитрансценденталии съдържа недокрай експлицирана критика, доколкото Хабермас и Бътлър се стремят да ги мислят по-скоро като иманентни.

Критиката на опитите на Хабермас и Бътлър да изградят позитивно обоснована критическа теория на морала преследва двойна стратегия. От една страна Георги Илиев се стреми да разкрие наново апоретичността на етичкото, като че ли скрито от погледа на съвременните критически теоретици в резултат на натрупването на разнородни теории. От друга страна дисертацията опитва да открие линии на проблематизиране, които да направят възможно мисленето му тъкмо като апория. В дисертационния труд тези напречни линии са свързани с понятията за характер и съдба на Валтер Бенямин, и с понятията паресия и практика на себе си, изградени в късните работи на Мишел Фуко. Според Георги Илиев понятията на Бенямин трябва да правят възможна една етическа теория, основана върху напрегнати констелации от идеи като трагическата съдба, вместо върху стабилни понятия. Но макар Бенямин да предугажда възвръщането на критическата теория към етичката проблематика, опитите да бъде изградена квазитрансцендентално обоснована морална теория, проблематиката на уязвимостта и различието, тя остава един „пренебрегнат път от епистемологическите търсения във франкфуртски контекст към търсенето на нова етика“ (с. 145).

Анализът на понятието паресия у Фуко от друга страна трябва да покаже как истината може да бъде откъсната от епистемологията. Това става възможно, щом истината бъде схваната не като фундамент, а като ефект на дискурсивните практики. Например в дръзката реч, с която един паресиаст се обръща към тирана има ефекта на истина, не защото той се позовава върху знание за факти, които тиранинът се стреми да скрие, нито защото се опира на нормативно знание за политиката или морала, а защото се излага на риск и същевременно прави себе си един свободен субект, неподвластен на никакъв суверенитет. Тъкмо затова Фуко може да мисли истината като елемент на всеки властови апарат и същевременно да я превърне в основа на онзи етически проект, който Георги Илиев разпознава в понятието му за практика на себе си.

Трябва да се отбележи, че очертаните в дисертационния труд линии на проблематизиране имат особен критически потенциал. Те не подлагат

представяните теории на критика отвътре, например като откриват двусмисленост в понятията им, противоречивост в основните им положения, нестабилност в конструкцията им. Георги Илиев опитва по-скоро критика отвън, която да разкрие слепите петна на анализираниите теории, наслагвайки ги една върху друга. Но за да могат да бъдат насложени толкова разнородни теории, те трябва да бъдат вписани в общ план. За да могат да бъдат прокарани линиите на проблематизиране, които ги пресичат, този общ план трябва да бъде картографиран, при това без да придобива яснотата и подредеността на алтернативна теория. Извършената от Георги Илиев работа върху фона на анализираниите теории, извършената фонова работа ми се струва особено съществена. Тъкмо с нея може да бъде обяснена грижата да бъдат регистрирани съвпаденията и несъвпаденията между понятията, прекъсванията и преходите между теориите, сродствата, произхода, наследяването, които свързват разглежданите теоретици, при това често надхвърляйки или измествайки линиите, които би следвал един строго исторически анализ, както да речем в случая със свързването на Адорно и Бадиу (с. 140), на Фуко и франкфуртската школа (с. 176), или в случая с пренебрегването на връзката между Бътлър и Фуко. Движен от тази грижа, Георги Илиев ни предлага не толкова критическа генеалогия, колкото критическа геология, чиято продуктивност ще илюстрирам с пример: „[Паресиастът] казва истината не заради нещо извън него, а поради своята смелост. Но каква е тази смелост. С почти анахронично позоваване Фуко казва, че това е смелостта на истината. Работата на френския теоретик върху практиката на смелото говорене показва как определен обект на практическата философия се овътрешнява в субекта и става обект на епистемологията. Така картезианското усъмняване може да стане метод за постигане на истината за външното спрямо субекта.“ (с. 205) Разбира се, в исторически план трудно може да бъде прокарана права линия, която да свързва паресията и картезианското съмнение. Но тук Георги Илиев казва всъщност друго – че истинността на един паресиастичен акт зависи от смелостта му, следователно е възможно истината има вътрешно основание, че съмнението у Декарт също функционира като вътрешно основание на истината и следователно дори едното да не произхожда непосредствено от другото, те могат да бъдат насложени едно върху друго в по-общия план на проблема за отношението между вътрешно и външно в епистемологията, при това по начин, който позволява да бъде измерена дистанцията или близостта им със схващанията за истината в британския емпиризъм или немската класическа философия.

В заключение бих искал да направя един коментар и да поставя два въпроса.

Марксистката теория на стойността е централна за франкфуртската школа, но в дисертацията тя е сведена по-скоро до марксистка метафизика (с. 120). Според мен анализът на инструментализирането на истината би спечелил от по-внимателен и подробен анализ на понятията като стойност, фетишизъм или овещяване.

Както стана дума, Георги Илиев открива в понятието за съдбовна вина на Валтер Бенямин един пренебрегнат път в съвременната морална философия. Бих искал да попитам как може да бъде обяснено пренебрегването му, дали критическата теория може да поеме подобен път сега, как би се ситуирала днес една етическа теория, която се опира на идейни констелации вместо на познатите философски понятия.

Коментариането на събитията е представено от една страна като дълг, който не може да отхвърли дори една фрагментарна или негативна етика. Но от друга страна то изглежда празно понятие, маркиращо нулевата точка на координатната система, в която са проектирани разглежданите теории (с. 106-108, 140, 191). Възможно ли е дефинирането му и как е ситуирано то по отношение на етиката и

епистемологията?

3. Заключение

С оглед на постигнатите в дисертационния труд изключителни научни резултати убедено препоръчвам на членовете на научното жури да присъдят на Георги Илиев научната и образователна степен „доктор“.

доц. д-р Тодор Христов

22.10.2017 г.
София